

GRAAF JAN VAN NASSAU EN HET AMBT VAN DE OVERHEID

Inleiding

Bij de voorbereiding van dit onderwerp heb ik artikel 36 van onze Nederlandse Geloofsbelijdenis nog eens doorgenomen. Opnieuw ben ik getroffen door de inhoud van dit artikel. Eerst wordt gezegd waarom er een overheid is, daarna volgen de in drieën verdeelde plichten of taken van de overheid, vervolgens wordt gewezen op de plichten van de onderdanen en ten slotte wordt de dwaling van de wederdopers verworpen. Wanneer we alleen al deze indeling bezien, dan moeten we zeggen: 'Wat heeft Guido de Brès toch bijzonder licht in Gods Woord gehad!'

Artikel 36 begint met: "Wij geloven dat onze goede God, uit oorzaak der verdorvenheid des menselijken geslachts, koningen, prins en overheden verordend heeft". Rechtvaardig had "onze goede God" het verdorven menselijke geslacht kunnen laten liggen, zodat het ook uitwendig geheel aan zichzelf zou zijn overgelaten geweest. Maar de Heere is zo lankmoedig en goedertieren geweest dat Hij over het menselijke geslacht overheden gesteld heeft. Hij heeft gewild "dat de wereld geregeerd worde door wetten en politien" of verordeningen, "opdat de ongebondenheid der mensen bedwongen worde en het alles met goede ordinantie onder de mensen toega. Tot dat einde heeft Hij de overheid [ook] het zwaard in handen gegeven tot straf der bozen en bescherming der vromen".

Daarnaast behoort tot het ambt van de overheden "de hand te houden aan den heiligen kerkendienst" en "alle afgoderij en valse godsdienst" uit te roeien.

In deze plichten van de overheid kon Graaf Jan van Nassau zich van harte vinden. Wij zullen dat eens in de kronieken van de Dillenburg en in die van ons land proberen na te speuren.

Al vroeg bestuurder

Precies 450 jaar geleden, in het jaar 1559, kwam de nog maar 23 jaar oude graaf Jan als tweede zoon van Juliana van Stolberg

en Willem de Rijke aan de regering. Omdat zijn vader gestorven was, werd hij namelijk slotvoogd van het kasteel Dillenburg en graaf van het graafschap Dillenburg.

Hij moest gaan regeren. Wetten en verordeningen ontwerpen en invoeren en toezicht houden op de naleving daarvan. Er lag werk genoeg, want zijn vader had wel de bijnaam Willem de Rijke en hij was een geëerd man en de vraagbaak voor veel vorsten, graven en jongeren geweest, maar de laatste jaren had hij geen of bijna geen toezicht meer kunnen houden over zijn graafschap en over zijn beambten. In vijftien jaar waren de rekeningen niet of onvoldoende gecontroleerd en zijn grafelijk huis dreigde ten onder te gaan. Op financieel gebied was het in zijn graafschap in veel gevallen wanordelijk gesteld. De verdorvenheid des mensen kwam naar voren. Natuurlijk is die er altijd in de harten, maar daaraan was nu in veel gevallen de vrije teugel gelaten. Er waren veel schulden gemaakt. Een deel van de beambten was zeer lui, slordig en ontrouw. Die ongebondenheid moest weer bedwongen worden. De nog jonge graaf moest daaraan wat gaan doen. De wetten en politien moesten daartoe aangescherpt worden en nieuwe verordeningen gemaakt. Onder inwachting van 's Heeren zegen nam de nog jonge graaf dit voortvarend ter hand.

Zo hebben ook onze vertegenwoordigers in Kamers, Staten en raden allereerst de taak goed en ordelijk te besturen, overeenkomstig Gods Woord uiteraard. Hun taak is dus niet beperkt tot alleen getuigen! Overigens wordt het getuigen in onze dagen helaas maar al te vaak nagelaten. Onze vertegenwoordigers hebben de wetten en de verordeningen, hetzij voor de gemeente, hetzij voor de provincie of voor het gehele land, zo goed als mogelijk in stand te houden en te beoordelen. Zij dienen als een goed bestuurder met beide voeten in de maatschappij te staan. Wat leeft er en wat

GRAAF JAN VAN NASSAU EN HET AMBT VAN DE OVERHEID

is er nodig om geregeld te worden. Zo was ook graaf Jan bezig. Maar als dat niet gebeurt overeenkomstig Gods Woord, dan wordt het alleen maar erger in de maatschappij. Zien we dat juist niet in onze tijd gebeuren? We denken bijvoorbeeld aan popfestivals zoals in Rijssen. De burgemeesters in ons land hebben vaak maar heel weinig mogelijkheden meer om die te verbieden. De wetten

Het oude slot Dillenburg in het graafschap Dillenburg. Jan van Nassau was nog maar 23 jaar oud toen hij daar slotvoogd en graaf werd als opvolger van zijn vader.

zijn in ons land zodanig gemaakt dat de verdorvenheid en ongebondenheid der mensen niet bedwongen, maar juist beschermd worden. Ons land kent tal van wetten en verordeningen die de zonde beschermen, die de zonde de hand boven het hoofd houden. Wat een omgekeerde wereld! Daar hebben onze mensen zeker de vinger bij en de hand aan te leggen. Zij dienen er alles aan te doen om dat te veranderen. Hoe moeilijk dat ook is en hoe zeer we daarom ook verguisd zullen worden in deze maatschappij.

De Nederlandse wetten bieden weinig mogelijkheden meer om popfestivals e.d. legen te houden. De verdorvenheid en ongebondenheid der mensen worden in ons land niet bedwongen, maar juist beschermd!

Tegen de heksenvervolging

Graaf Jan zette zijn schouders eronder. Er werden goede verordeningen gemaakt. In het graafschap Nassau-Dillenburg kwam een wetgeving tot stand die ook zakelijk gezien door de andere graafschappen en keurvorstendommen in Duitsland vaak als voorbeeld werd genomen. Graaf Jan heeft veel aan die wetgeving mogen bijdragen. Voor allerlei zaken werden er verordeningen gemaakt. In zijn graafschap werd bijvoorbeeld ijzererts gewonnen. Er kwam een verordening welke gebieden daarvoor geschikt waren, wat er gedaan mocht worden, wie dat mochten doen en op welke wijze dat zou gaan. Bijna op elk gebied kwamen zulke wetten tot stand. Niet alleen zakelijke wetten, maar ook bijvoorbeeld dat in de herbergen niet gedanst mocht worden en er slechts met mate sterke drank geschonken mocht worden. Overal probeerde hij overeenkomstig Gods wet te regeren. Soms dwars tegen de gangbare mening in. Bijvoorbeeld ten aanzien van de heksenvervolging. Er was vooral in Duitsland veel bijgelovigheid. Als er bepaalde rampen of onheilen in het gebied waren - oogst mislukt, grote overstromingen enz. -, dan werden zowel jonge als oude vrouwen die wat vreemd overkwamen, al snel verdacht van hekserij. In die tijd zijn er honderden, ja duizenden en nog eens duizenden vrouwen na een pijnlijk verhoor gedood, alleen maar omdat ze van hekserij verdacht werden. Dwars tegen dit bijgeloof in maakte graaf Jan aan het lichtvaardig doden een einde. Hij liet die vrouwen netjes ondervragen en in de meeste gevallen bleek dat er helemaal niets aan de hand was. Dan liet hij ze weer vrijuit gaan. Nogal wat mensen in zijn rijk keken hem hierom schuin aan. Wat, hield

GRAAF JAN VAN NASSAU EN HET AMBT VAN DE OVERHEID

hij de heksen de hand boven het hoofd? Nee, dat niet. Hij was het eens met wat de later ook in het graafschap Dillenburg ingevoerde Heidelbergse Catechismus leert: "Dat ik, zo lief als mij mijner ziele zaligheid is, alle afgoderij, toverij, waarzegging, superstitie of bijgeloof (...) rnijde en vliede". Echte tovenaressen en duivelskunstenaars behoorden door de overheid gestraft te worden. Maar het uit bijgelovigheid veroordelen en straffen van ver meende heksen behoorde de overheid niet toe te laten. Als hiertegen geen verordeningen werden gemaakt en hiertegen niet werd opgetreden, dan was "Gods toorn en straf" te verwachten, zo geloofde graaf Jan.

De ongebondenheid der mensen behoort van overheidswege door het uitvaardigen van wetten en verordeningen zo veel als mogelijk beteugeld te worden. Dat onderschreef graaf Jan van harte. Alleen dan wel door zulke wetten en verordeningen die in overeenstemming zijn met Gods wet, want alleen *die* zijn voor land en volk heilzaam.

Rechter

Naast het 'gebodsrecht', het recht om wetten en verordeningen te maken, had graaf Jan ook het 'gerichts recht'. Het recht om zelf recht te spreken. Beide rechten had zijn vader van de keizer ontvangen. Dat was niet alleen in Nassau-Dillenburg zo, maar in veel Duitse graafschappen en keurvorstendommen. Tegenwoordig zijn de wetgevende macht en de rechterlijke macht ge heel gescheiden van elkaar, maar bij graaf Jan waren die nog in één persoon verenigd.

Bovendien had graaf Jan een gebods- en gerichtssoevereiniteit. Dat wil zeggen dat hij in dit opzicht aan niemand boven hem verantwoording schuldig was. Hij stond aan de top in zijn eigen graafschap. Wel was hij verantwoording verschuldigd aan de Koning der Koningen. Dat besepte hij maar al te goed.

Graaf Jan van Nassau (1535-1606).

Driemaal in de week behandelde hij rechtszaken in een van de zalen van de Dillenburg, geholpen door zijn rechtsdienaren of rechtsgeleerden. Dat ware oude ver trouwde en verstandige mensen in zijn gebied die opgeleid waren aan de een of andere hogeschool in Duits land. Zij hielpen hem bij het spreken van recht. Mensen uit het hele graafschap kwamen met allerlei problemen naar hem toe en vroegen hem om allerlei dingen. De een vroeg om het beroep van smid te mogen uitoefenen. De ander vroeg of hij mocht trouwen met die en die. Nee, dat mocht niet, want de opa van de bruid was een broer van de oma van de bruidegom. De volgende keer kwam er een burgemeester uit een van de plaatsen van het graafschap. Het was hem opgedragen om het dansen in de herberg te verbieden, maar dat wilde hij eigenlijk niet, want het was sinds jaar en dag niet verboden geweest. Maar de burgemeester ving bot bij graaf Jan. Hij moest het verbod ten uitvoer brengen. Zo was graaf Jan steeds bezig om recht te spreken.

In de kronieken van de rechtspraak in het graafschap lees ik dat graaf Jan soms ook veroordeelde tot het koord. Wanneer? Bij zeer ernstige gevallen zoals 'gewone' moord en roofmoord. Ook gebeurde het wel eens dat hij bij herhaaldelijke diefstal

GRAAF JAN VAN NASSAU EN HET AMBT VAN DE OVERHEID

deze straf uitsprak, maar uiteindelijk kreeg zo'n persoon dan toch meestal nog gratie van hem en werd hij uit het graafschap verbannen. Zo probeerde Graaf Jan ook op rechterlijk gebied zijn weg te zoeken, wetende en beseffende dat hem van Godswege de zwaardmacht in handen gegeven was, tot straf der bozen en tot ondersteuning en bescherming der vromen.

Handhaven en bevorderen van de heilige kerken dienst

Artikel 36 NGB leert ons dat de overheid niet alleen acht dient te nemen en te waken over de politie of het staatsbestuur, maar ook de hand dient te houden "aan den heiligen kerkendienst; om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valsche godsdienst, om het rijk van den antichrist te gronde te werpen, en het Koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen, het woord des Evangelies overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt". Hoe stond graaf Jan hier tegenover?

Op dit punt had graaf Jan het bijzonder getroffen. In 1555 was namelijk de godsdienstvrede te Augsburg gesloten. Keizer Karel V had vlak voor zijn troonsafstand, na lange jaren van strijd, uiteindelijk moeten zwichten voor de eisen van de relatief grote zelfstandigheid bezittende keurvorstendommen en graafschappen in Duitsland, omdat hij die keurvorsten met hun vaak grote legers nodig had in de strijd tegen de Turken. Het Turkse leger stond aan de grens van zijn gebied. Daarom sprak hij noodgedwongen een godsdienstvrede af met die keurvorsten en gebieders van al die aparte staatjes in Duitsland. Wat was dat voor een vrede? Wel: 'wiens land, diens godsdienst'. Dus de persoon van wie het gebied was, mocht zijn godsdienst in dat gebied als enige godsdienst doorvoeren. Natuurlijk op zichzelf genomen vanuit keizer Karel bezien was dit een zeer verderfelijke spreuk, een zeer verderfelijke vrede. Het

was overigens geen onbeperkte willekeur. De keurvorsten en graven mochten van keizer Karel V in hun gebied de roomse óf de lutherse godsdienst doorvoeren. De calvinistische godsdienst bijvoorbeeld was niet toegestaan.

Graaf Jan was toen nog luthers. Hij had de vrijheid om in zijn graafschap de lutherse godsdienst door te voeren en dat heeft hij, waar mogelijk, ook gedaan. Hij stichtte in zijn graafschap overal scholen, in elk dorp en in elke stad. De jeugd werd zo in de lutherse godsdienst onderwezen. Niet alleen voor de jongens stichtte hij scholen, ook een reeks meisjesscholen werd door hem opgericht. In die tijd niet gebruikelijk. Naast scholen voor 'lager onderwijs' stichtte graaf Jan te Herborn ook een hogeschool voor de opleiding van predikanten en schoolmeesters. Deze hogeschool stond niet alleen ten dienste van de kerk en de lagere scholen in zijn graafschap, maar van die in het gehele land. Aankomende predikanten die *hij* moest gaan benoemen in een van de steden of dorpen van zijn graafschap, ondervroeg graaf Jan eerst zelf. Met zo'n kandidaat maakte hij dan wel eens een wandeling door de tuin van de Dillenburg. Onderwijl stelde hij hem theologische vragen. Graaf Jan wist veel van de theologie af. Theologie had zijn belangstelling. Wanneer de gegeven antwoorden zijn goedkeuring konden wegdragen, werd zo iemand benoemd in een van de steden of dorpen in zijn graafschap. Zo was graaf Jan bezig om "het woord des Evangelies overal te doen prediken". Ik weet wel, niet kerkrechtelijk, maar in die tijden in zijn gebied op dat moment wel heel heilzaam.

GRAAF JAN VAN NASSAU EN HET AMBT VAN DE OVERHEID

Keizer Karel V(1500- 1558). De keurvorsten en graven mochten van hem in hun gebied naar keuze de roomse of de lutherse godsdienst doorvoeren, maar de calvinistische godsdienst doorvoeren, was niet toegestaan.

Hervormingen

In 1564 kreeg graaf Jan naast het graafschap Nassau Dillenburg, ook de zeggenschap over het graafschap Dietz. Eerst zou hij dat moeten delen met een ander, zodat ze samen daarover de baas zouden zijn. Die ander was de roomse keurvorst van Trier. Maar dat wilde graaf Jan niet, want dan zou hij ook ten aanzien van de godsdienst moeten delen. Nee, dan maar de helft van het graafschap, als hij maar de totale zeggenschap daar over kreeg. Hij voelde zich namelijk geroepen om ook in Dietz de zuivere godsdienst te bevorderen. Daarom liet hij zijn kerkelijke hoofdopziener, magister Bernhardi, een hervormingsplan opstellen, want heel Dietz was feitelijk nog rooms. In dit hervormingsplan schreef Bernhardi onder andere:

"Iedere overheid is ambtshalve verplicht de valse godsdienst af te schaffen en de zuivere leer tezamen met de ware godsdienst met de grootste vlijt te bevorderen. (. . .) Nalatigheid in hun ambt zal God aan de overheid ernstig straffen. Hoe kan de kerk voor zulke

bidden die hun plicht niet nakomen en Gods kerk door valse leer en afgoderij laten verwoesten?"

Dat was Bernhardi. Dit was graaf Jan uit het hart ge grepen. Een van de eerste maatregelen van graaf Jan was dan ook dat hij predikers het graafschap Dietz in stuurde.

Bernhardi raadde graaf Jan aan om bij het pogen een reformatie in Dietz tot stand te brengen, wel zeer langzaam en voorzichtig te werk te gaan, 'opdat de har ten vooral met welwillendheid en mildheid gewonnen mochten worden'. Onwelwillende roomse geestelijken moest hij afzetten, maar wel met behoud van een bepaald pensioen, zodat ze toch in hun onderhoud konden voorzien. Tevens raadde Bernhardi graaf Jan aan om eerst eens goed te informeren of er soms in het graafschap Dietz al waren die zelf de reformatie begeerden of die het pausdom slechts uit onwetendheid aanhingen. Met hen zouden de predikanten dan eerst kunnen spreken en zo proberen verder te gaan.

De voorgenomen hervormingen in graafschap Dietz zijn onder Gods zegen inderdaad tot stand gekomen. Hervormingen in lutherse zin wel te verstaan. Graaf Jan was in die tijd nog luthers! De leer veranderde wel en de afgodische mis werd uitgebannen, maar de beelden konden nog in de kerken blijven. Ook de wandschilderingen van heiligen in de kerk van Herborn mochten nog blijven en de duivelsbezweringsen en allerlei andere roomse ceremoniën bij de doop werden nog niet afgeschaft.

Later, toen graaf Jan zelf het calvinisme in leer en leven aanvaardde en daar bij de uitoefening van zijn overheidsambt blijk van gaf, toen werd het moeilijker voor hem. Toen probeerde hij in zijn graafschappen verdere hervormingen in calvinistische zin tot stand te brengen, maar dat stuitte op veel meer tegenstand dan de eerste hervormingen. Bernhardi, zijn hoofdopziener, kon er bijvoorbeeld

GRAAF JAN VAN NASSAU EN HET AMBT VAN DE OVERHEID

helemaal niet mee leven. Om de calvinistische hervormingen doorgevoerd te krijgen, moest graaf Jan daarom een andere hoofdopziener aanstellen. En bij de eenvoudige mensen stuitte het vaak ook op grote weerstand. Moesten de beelden waar zij zo aan verbonden waren, de kerken uit? Ja, moesten die mooie muurschilderingen in de kerk van Herborn verdwijnen? Ja. Graaf Jan liet ze met een dikke laag witkalk over trekken. Zo zette hij ook de calvinistische hervorming door, en dat in weerwil van zijn eigen moeder - Juliana van Stolberg was het in het begin in dezen niet met haar zoon eens - en in lijnrechte strijd met de godsdienst vrede van Augsburg, die alleen de uitoefening van de roomse of de lutherse godsdienst toestond. Maar graaf Jan kon niet anders. Hij voelde het, hij moest hier Gode meer gehoorzaam zijn dan de mensen. Hij kon niet anders dan met Gods hulp in zijn graafschap en in de andere gebieden waarover hij heerschappij had, zo Gods Woord in praktijk brengen.

Het grafelijke slot te Dietz. Bernhardi raadde graaf Jan aan om bij het pogen om een reformatie tot stand te brengen in het graafschap Dietz, voorzichtig te werk te gaan. Onder Gods zegen is deze reformatie ook gelukt.

Naar de Nederlanden

Maar dan breekt de tijd aan dat de Heere hem uit Duits land wegroept. Willem van Oranje wil al zijn kinderen bij zich hebben. Ook zijn dochter Maria die op de Dillenburg verblijft. Graaf Jan brengt haar met nog een aantal anderen naar de Nederlanden. Bij prins Willem aangekomen, bemerkt graaf Jan hoe moeilijk de situatie is waarin zijn broer verkeert. Onder andere omdat een machtige Spaanse vijand onder leiding van Parma aan de grenzen staat.

Na enige tijd gaat graaf Jan weer terug naar de Dillenburg. Op de terugreis bezoekt hij wat nu de Staten van Gelderland heet. Op hun landdag spreekt hij de deftige heren in het Hoogduits toe. Hij vermaant ze dat ze beter voor de Gelderse grenzen moeten zorgen. Zij moeten ervoor zorgen dat Gelderland zich kan verdedigen tegen

Maria van Nassau (1556-1616), de twee de dochter van Willem van Oranje.

invallende vijandelijke legers. Hij wint er geen doekjes om. De deftige heren, die bijna allen rooms zijn, zijn onder de indruk van deze man, een man met pit. Toevallig - van 's mensen zijde bezien althans, maar niet van Gods kant - was de post van

GRAAF JAN VAN NASSAU EN HET AMBT VAN DE OVERHEID

stadhouder in Gelderland toen vacant. Wat gebeurt er nu? Tegen al les in - de geschiedschrijvers van nu kunnen het nog niet begrijpen - wordt graaf Jan kort daarna unaniem tot stadhouder van Gelderland gekozen. Gods raad zal bestaan, Hij schrijft de historie! Hij roept graaf Jan naar de Nederlanden, naar het verdrukte volk van o.a. calvinisten, van beeldenstormers, aan wie graaf Jan in het begin zo'n hekel had. Er wacht hem een heel grote taak. Per brief ontvangt hij het verzoek: 'Wilt u onze stad houder worden?' Dit verzoek brengt hem in een zware, innerlijke strijd. Hij voelt zich als eenvoudige graaf niet alleen onbekwaam om met al die deftige mensen om te gaan, maar zijn grootste moeilijkheid is (wat naar ik hoop ook de moeilijkheid van de SGP-vertegenwoordigers van vandaag is): hoe kan ik de eed afleggen? Hoe kan ik als stadhouder trouw zweren aan Filips de Tweede, die tiran? Mag ik dit hoge ambt daarom wel aannemen? Daar komt nog bij dat hij dan zijn familie, zijn kasteel, zijn graafschap zal moeten verlaten om in Gelderland te gaan wonen, waar bijna geen uitoefening van de ware Godsdienst is. Mag hij daar wel gaan wonen? Graaf Jan worstelt met deze zaken, vooral met de zaak van de eed. Hij heeft behoefte aan goede raad. Daarom schrijft hij een brief naar de bekende ds. Petrus Datheen. Hij vraagt hem om advies. Wat de eed aan Filips de Tweede betreft, daarover schrijft ds. Datheen hem terug dat ook hij daar een moeilijkheid in ziet:

"Hoe kunt u de koning gehoorzaamheid beloven én tegen dezelve als een meinedige tiran het zwaard opheffen, zonder dat deze dingen tegenstrijdig met elkaar zijn? Ik weet met welke spitsvondigheden men in dit geval komt. Maar die bevallen mij niet en kunnen het geweten ook niet stillen en vergenoe-gen".

Hetzelfde probleem dus als tegenwoordig: hoe kunnen wij trouw zweren aan zondige

wetten en aan de grondwet met als artikel 1 het antidiscriminatieartikel? Trouw zweren aan de Zondagswet? Daarin wordt bepaald dat u als raadslid geen belemmering op mag werpen tegen sport op zondag. Hoe kunnen wij dit beloven? Ds. Datheen zegt dat dat niét kan. Daarom geeft hij aan graaf Jan het advies om aan stadhouder Matthias (die samen met Willem van Oranje over de zeventien Nederlandse gewesten regeert) en aan het 'vaderland in het algemeen' trouw te zweren. Dus niet aan Filips! En trouw te zweren op zulk een wijze "dat uw geweten in godsdienstzaken vrij en rein blijft".

Wat doet graaf Jan? Neemt hij zijn benoeming aan? Ja, hij neemt die aan op voorwaarde dat hij de tekst van de eed mag veranderen. En dat wordt hem toegestaan. Op 2 juni 1578 wordt op de Gelderse landdag de gewijzigde eedtekst plechtig voorgelezen. Het laatste gedeelte daarvan luidt dat hij belooft en zweert Gelderland te "regeren in goede justitie en politie, zoals een genadige stadhouder in de plaats van de vorst zijn getrouwe en gehoorzame onderdanen schuldig is te doen". "Alles met getrouwe vlijt", en dan komt het, "en voor zover het mij menselijk en mogelijk zal zijn, èn ... ik met een goed geweten voor God en de wereld verantwoorden kan". Dat is de tekst van de eed. Daar kan graaf Jan vrijmoedig ja op zeggen. "Zo waar als mij God helpe", klinkt het in de zaal. Zo wordt graaf Jan stadhouder van het nog grotendeels roomse Gelderland.

GRAAF JAN VAN NASSAU EN HET AMBT VAN DE OVERHEID

Trouw zweren aan zondige wetten? Dat kan niet, zei feitelijk ds. Datheen.

Reformatie van Gelderland

De situatie in Gelderland is op godsdienstig terrein voor hem veel moeilijker dan in Duitsland, want in de Neder landen is de Pacificatie van Gent (1576) van kracht, waar zijn broer Willem zo blij mee was. Deze pacificatie zorgt weliswaar voor gewetensvrijheid, er zijn geen vervolging gen meer, en roomsen en protestanten leven tot op zekere hoogte vriendelijk naast elkaar, maar de roomsen heb ben alle kerken (behalve in Holland en Zeeland). Daar kan graaf Jan niet mee leven. Kerken voor de roomsen? Dat wil hij niet, maar hij heeft er wel mee te maken.

Ds. Johannes Fontanus (1545-1615). Hij wordt wel de Reformator van Gelderland genoemd. Samen met zijn vriend graaf Jan heeft hij de hervorming in Gelderland krachtig mogen bevorderen.

Om daar verandering in te brengen, begint hij met de veldpredikers die bij zijn soldaten zijn - een van hen is ds. Johannes Fontanus -, in het openbaar te laten preken. Iedereen mag deze diensten bijwonen. Ook in het stadhoudelijk hof. En dan klinken daar te Arnhem, waar enkele maanden tevoren nog mensen opgepakt zijn vanwege de 'nije leer', de zuivere klanken van het Woord Gods. De eerste diensten worden gehouden in het kasteel van graaf Jan. Daarna vanwege het toenemend aantal hoorders op het gedeeltelijk overdekte voorplein van het kasteel. Als ook dit voorplein de schare niet meer bevatten kan, wordt uitgeweken naar de markt. De zuivere waarheid wordt er gehoord. Niet meer de leer dat men door eigen werken de zaligheid kan verdienen, maar de leer van vrije genade.

Deze prediking blijft niet zonder vrucht. Er ontstaat een honger naar de zuivere bediening van Gods Woord. In groten getale komen mensen naar die preken luisteren. Dit leidt er ten slotte toe dat de gereformeerden in Gelderland een verzoek indienen om van kerkgebouwen gebruik te

GRAAF JAN VAN NASSAU EN HET AMBT VAN DE OVERHEID

mogen maken. Toen kreeg graaf Jan het weer moeilijk. Breekt hij de eed als hij overal in de provincie toe gaat staan dat er kerken van de roomsen worden afgenomen? De Pacificatie van Gent was immers van kracht en daarin was de roomse godsdienst de leidende, niet de gereformeerde. Mag hij daartegen ingaan? Op sommige plaatsen waren de roomsen reeds geheel uit de kerken verdreven. In die plaatsen waren alle kerken 'gezuiverd'. Moet hij er nu voor zorgen dat de roomsen in die plaatsen weer minstens één kerk te rug krijgen? Kan hij het wel eens zijn met de huidige godsdienstvrede, met het in het openbaar laten voort gaan van de valse godsdienst náást de ware? Opnieuw stuurt hij brieven naar allerlei gereformeerde theologen om deze zaken aan hen voor te leggen. Een van hen is ds. Theodorus Beza, die hem namens het college van predikanten van Genève antwoordt. Beza maant hem tot voorzichtigheid. Het gereformeerde plantje is groeiende in Gelderland. Al te rigoureuze maatregelen zou den er gemakkelijk voor kunnen zorgen dat het plantje uitgerukt en verwoest wordt. Anderzijds mag hij ook niet de schijn wekken dat hij de roomse godsdienst aanhangt of die de handen boven het hoofd wil houden. Dan neemt graaf Jan voorzichtig zijn maatregelen. Stap voor stap gaat hij te werk. Hij geeft in Arnhem de grote Eusebiuskerk aan de gereformeerden in gebruik. Uit Doesburg komt een brief: "Wij arme en bedroefde inwoners van Doesburg, wij wensden gaarne het gebruik van een der kerken". Graaf Jan zorgt ervoor dat de gereformeerden in Doesburg in een van de kerken kunnen vergaderen. Hij kijkt hierbij niet in de eerste plaats naar de Pacificatie van Gent, maar naar wat Gods Woord van hem vraagt; hij stelt Gods wet boven alles. Stap voor stap probeert hij - overeenkomstig artikel 36 NGB - er gestalte aan te geven dat Gods Woord overal in Gelderland zuiver gepredikt wordt.

Unie van Utrecht

Maar toen kwam zijn belangrijkste werk waarvoor de Heere hem naar de Nederlanden had geroepen. Graaf Jan zag dat de Nederlanden als verloren waren te beschouwen als het plan van Willem van Oranje door zou gaan. Wat wilde Willem? Hij wilde alle zeventien gewesten maar bij elkaar houden, rooms en onrooms. Met z'n allen tegen Spanje. Graaf Jan zag daar totaal geen heil in. Immers, zo'n staat zou door innerlijke tegenstrijdigheid verscheurd worden. Maar wat hij ook tegen Willem zei, deze was er niet vanaf te brengen. Toen is graaf Jan zelf begonnen. Hij is gaan proberen om Holland en Zeeland als de belangrijkste, overwegend gereformeerde gewesten mee te krijgen in, wat later genoemd is, de Unie van Utrecht. Dat ging weliswaar makkelijker, toen ze in het zuiden de unie van Utrecht hadden gesloten tussen de voornamelijk roomse gewesten, maar eenvoudig was het ook toen nog niet. Sommige gewesten in de noordelijke Nederlanden waren immers nog voor een groot deel rooms. Zijn eigen gewest, dat ook voor een heel groot deel nog rooms was, was hierbij misschien nog wel het moeilijkste, want de roomsen wilden niet mee. Toch heeft graaf Jan doorgezet en het lukt: de Unie van Utrecht komt tot stand (1579). We zien er zo duidelijk de leiding des Heeren in dat graaf Jan met Gods hulp - tegen alle weerstanden in dit tot stand heeft mogen brengen. Gelderland wil niet eens tekenen. Dan zet graaf Jan zelf maar zijn eigen handtekening. Kordaat treedt hij op. Dit verbond is de hechte grondslag van de staat der Nederlanden geworden. Uiteindelijk is de Unie van Utrecht vooral een gereformeerde unie geworden, een unie waar in de gereformeerde godsdienst de leidende godsdienst was. Zo heeft dan onder Gods zegen graaf Jan als middel in Gods hand aan de wieg van onze staat gestaan.

GRAAF JAN VAN NASSAU EN HET AMBT VAN DE OVERHEID

Het standbeeld van graaf Jan op het Domplein te Utrecht. Onder Gods zegen heeft hij als middel in Gods hand aan de wieg van onze staat gestaan.

430 jaar later

Toen ik onlangs uit het zendingsgeld van onze school briefgeld inwisselde voor dertig losse euro's, kwam in mijn gedachte op: eens even kijken hoeveel 'Nederlandse' euro's ertussen zitten. Van die dertig euro's waren er slechts vier uit Nederland. Toen greep het mij toch aan. Graaf Jan is een middel in Gods hand geweest om de (deels) protestantse staten in het noorden los te koppelen van de overwegend roomse gewesten in het zuiden. En nu, 430 jaar later, is daar de Europese Unie, waar van het belangrijkste cement het geld is. En dan maar vier van de dertig euro's uit Nederland!

De Nederlandse twee-euromunt bevat het randschrift 'God zij met ons'. Past die bede wel als we het streven naar Europese eenwording bezien in het licht van de bijzondere wordingsgeschiedenis van onze staat? De Heere heeft juist de protestantse gewesten losgemaakt van de roomse. En nu is daar opnieuw die eenwording. Nu zijn daar die Europese verkiezingen. Zo strijdig met wat de Heere ons geschonken heeft, te weten: een zelfstandig volksbestaan, en zo strijdig met wat Hij

heeft doen ontstaan: een gereformeerde natie als schutsmuur rond een gereformeerde kerk.

Gods gedachten zijn hoger

Liet Willem van Oranje nu zijn streven naar vereniging van alle Nederlanden varen? Nee, om alle Nederlanden bij elkaar te doen blijven, houdt hij Frans van Anjou (1555-1584) de handen boven het hoofd. Nota bene die roomse zoon van Catharina de Médicis, de Franse koningin met bloed aan haar handen, moet regeerder worden over ons land, stadhouder in de naam van Filips de Tweede (1527-1598). Graaf Jan vindt dit vreselijk. Hij heeft hoge achting voor zijn broer, maar dit! Hiermee kan hij niet overweg. Wat zien we dan? Graaf Jan gaat terug naar Duitsland. Hij heeft de moed verloren. Hij wil ook zijn zoon Willem Lodewijk meenemen, maar die blijft in de Nederlanden. Wachtend op zijn grote taak. Enkele jaren later, 1584, wordt Willem van Oranje vermoord. Wat zegt graaf Jan ervan:

"Ik heb in de Prins een bijzonder instrument en werktuig van God gezien. Hij was als een Mozes voor de Nederlanden. Ik zou hem nog hoger geacht hebben, als hij met zijn Franse onderhandelingen niet zo gedwaald had. Daarin heeft hij zich vergist" ..

Misschien heeft God daarom prins Willem wel juist op tijd weggenomen, zo oppert graaf Jan dan. Namelijk voordat de 'handel' met het roomse Frankrijk het land en de prins nog meer kwaad zouden doen. En wij geloven dat graaf Jan gelijk had ... De Heere regeert en hij laat niet varen het werk dat Hij in ons land begon!

In de plaats van prins Willem van Oranje wordt nu zijn zoon, prins Maurits, aangesteld, terwijl zijn neef Willem Lodewijk stadhouder van Friesland wordt. Onder de zegen des Heeren mochten zij het tij doen keren in de Nederlanden: zij verjagen de Spanjaard uit een groot deel van ons land.

GRAAF JAN VAN NASSAU EN HET AMBT VAN DE OVERHEID

Ziet u in dit alles niet de leiding des Heeren? De Heere bestuurt het zo dat graaf Jan twee jaar in de Nederlanden doorbrengt en daar de Unie van Utrecht tot stand brengt. Dan heeft de Heere graaf Jan niet meer nodig. Deze gaat terug naar de Dillenburg. Willem van Oranje,

Prins Willem van Oranje (1533-1584). 'Hij was als een Mozes voor de Nederlanden', schreef graaf Jan.

nog steeds tegenstribbelend als het gaat over het loslaten van de roomse gewesten in het zuiden en vasthoudend aan het zoeken van Frans-roomse hulp, sterft door de hand van Balthasar Gerards. De Heere neemt hem weg, om Maurits en Willem Lodewijk in zijn plaats te stellen, om door middel van hen de Nederlanden te brengen waar Hij ze wilde hebben. Het is Gods vinger die de historie schrijft!

Willem Lodewijk van Nassau (1560-1620), zoon van graaf Jan en stadhouder van Friesland. Hij werd na het sterven van Willem van Oranje samen met prins Maurits opperbevelhebber van het Nederlandse leger in de strijd tegen Spanje.

Tenslotte

Als Maurits en Willem Lodewijk overwinning op overwinning mogen behalen, komt er een brief van de ouder wordende graaf Jan, die nu weer moed heeft gekregen. Hij wil zijn zoon Willem Lodewijk en zijn neef Maurits er toch op wijzen dat er iets is dat boven militaire overwinningen uitgaat. Hij schrijft:

"U hebt - Gode de eer! - het krijgsbedrijf met grote zegen en roem mogen verrichten. Maar u bent ook - en nog veel méér - verplicht te arbeiden voor de zuivere godsdienst. Dan betracht u het bevel van Christus, namelijk dat men eerst het Koninkrijk Gods moet zoeken en Zijn gerechtigheid. En al het andere zal ons dan toegeworpen worden. Wanneer men dit niet tijdig inziet en de opbouw van Gods kerk niet met Gods hulp en met aanhoudend gebed ter hand neemt, heeft men niet anders dan Gods toorn en straf te wachten.

Als het de verenigde Nederlandse gewesten [als het Nederland van nu; NV], niet te doen is om Gods eer alleen

GRAAF JAN VAN NASSAU EN HET AMBT VAN DE OVERHEID

en de voortplanting van Zijn kerk en de bevordering van het welzijn, dan is dat een grote ondankbaarheid jegens de Almachtige, Die zoveel heerlijke overwinningen en onuitsprekelijke genade en weldaden heeft verleend.

Graaf Jan van Nassau, ronduit Staatkundig Gereformeerd! Hij vervolgt:

"Prins Maurits en u kunnen met veel minder moeite en levensgevaar aan middelen komen, om zuivere kerken en scholen te onderhouden en op te richten. Als men dit werk maar voorzichtig, bescheiden, biddend en ernstig ter hand neemt ...

De Allerhoogste, in Wiens genadige bescherming ik u en de uwen en ons allen aanbeveel, mocht ons door Zijn Geest genadig regeren en leiden".

Deze wens, in het slot van de graaf Jans brief vervat, mocht voor ons allen in vervulling gaan!

N. Verdouw